

Маркін С. І.,

кандидат юридичних наук, доцент, адвокат

ORCID: 0009-0008-0410-1702

## ПРАВО НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ І ПРАВО НА ЗВЕРНЕННЯ З АДМІНІСТРАТИВНИМ ПОЗОВОМ: КОНСТИТУЦІЙНІ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ

**Анотація.** У статті досліджено співвідношення права на судовий захист і права на звернення до адміністративного суду з адміністративним позовом крізь призму конституційних гарантій та процесуальних приписів Кодексу адміністративного судочинства України. Визначено, що право на судовий захист має ширший зміст і охоплює гарантовану державою можливість особи домагатися відновлення порушених прав, свобод чи законних інтересів у судовому порядку, тоді як право на звернення з адміністративним позовом є процесуальною формою реалізації цього права у сфері публічно-правових відносин. Обґрунтовано, що персоналізований характер судового захисту у публічно-правових спорах вимагає наявності безпосереднього впливу рішення, дії чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень на права та інтереси позивача, що кореспондує з підходами Конституційного Суду України та практикою Верховного Суду щодо належного суб'єкта оскарження індивідуальних актів. Вивчено процесуальні механізми забезпечення допустимості адміністративного позову на стадії відкриття провадження (залишення позовної заяви без руху, повернення позову, відмова у відкритті провадження) як інструменти реалізації принципу процесуальної впорядкованості та правової визначеності. Показано, що застосування зазначених механізмів має відповідати критеріям пропорційності та недопущення надмірного формалізму, аби процесуальні вимоги не перетворювалися на непропорційне обмеження доступу до правосуддя. Зроблено висновок про необхідність подальшого наукового осмислення меж і гарантій реалізації права на звернення з адміністративним позовом у контексті забезпечення ефективного судового захисту та єдності правозастосування.

**Ключові слова:** право на судовий захист; адміністративний позов; доступ до правосуддя; публічно-правовий спір; відкриття провадження; процесуальні гарантії; пропорційність.

### Markin S. I. The right to judicial protection and the right to file an administrative claim: constitutional and procedural aspects

**Abstract.** The article examines the correlation between the right to judicial protection and the right to file an administrative claim in an administrative court through the prism of constitutional guarantees and procedural provisions of the Code of Administrative Procedure of Ukraine. It is determined that the right to judicial protection has a broader meaning and encompasses the state-guaranteed possibility of a person to seek the restoration of violated rights, freedoms or legitimate interests in court, while the right to file an administrative claim is a procedural form of implementing this right in the sphere of public-law relations. It is substantiated that the personalized nature of judicial protection in public-law disputes requires the direct impact of the decision, action or inaction of the subject of power on the rights and interests of the plaintiff, which corresponds to the approaches of the Constitutional Court of Ukraine and the practice of the Supreme Court regarding the proper subject of appealing individual acts. The procedural mechanisms for ensuring the admissibility of an administrative claim at the stage of initiating proceedings (leaving the statement of claim without motion, returning the claim, refusing to initiate proceedings) as tools for implementing the principle of procedural orderliness and legal certainty have been studied. It has been shown that the application of these mechanisms must meet the criteria of proportionality and avoidance of excessive formalism so that procedural requirements do not turn into a disproportionate restriction of access to justice. The conclusion is made about the need for further scientific understanding of the limits and guarantees of the implementation of the right to file an administrative claim in the context of ensuring effective judicial protection and unity of law enforcement.

**Key words:** right to judicial protection; administrative claim; access to justice; public-law dispute; initiation of proceedings; procedural guarantees; proportionality.



**Постановка проблеми.** Право на судовий захист є однією з фундаментальних конституційних гарантій забезпечення прав і свобод людини та громадянина в демократичній правовій державі. Його реалізація у сфері публічно-правових відносин здійснюється насамперед через право на звернення до адміністративного суду з адміністративним позовом. Водночас у сучасній адміністративно-процесуальній доктрині та судовій практиці спостерігається відсутність єдності підходів до розуміння співвідношення цих двох категорій – права на судовий захист і права на звернення з адміністративним позовом. Це зумовлює як теоретичні дискусії, так і практичні труднощі під час застосування норм Кодексу адміністративного судочинства України.

Актуальність проблеми посилюється з огляду на необхідність забезпечення ефективного доступу особи до правосуддя відповідно до стандартів Європейського суду з прав людини. Неправильне або формалізоване тлумачення процесуальних вимог до реалізації права на звернення до суду може призводити до необґрунтованого обмеження конституційного права на судовий захист, що суперечить принципам верховенства права, правової визначеності та пропорційності. Особливо гостро ця проблема проявляється на стадії відкриття провадження в адміністративній справі, коли суд здійснює первинну оцінку допустимості позову.

**Стан наукової розробки проблеми** свідчить, що окремі аспекти права на судовий захист та адміністративного позову досліджувалися у працях С. В. Ківалова, Ю. П. Битяка, В. М. Бевзенка, І. Б. Коліушка, Т. О. Коломоєць, М. І. Смоковича, О. В. Кузьменко, Р. О. Куйбіди, О. П. Рябченко, А. Ю. Осадчого та інших учених. У цих роботах розкрито загальні засади адміністративного судочинства, проблеми доступу до правосуддя, адміністративної юрисдикції, процесуальної дієздатності та представництва.

Водночас більшість наукових досліджень зосереджуються або на загальнотеоретичному аналізі права на судовий захист, або на процесуальних аспектах адміністративного позову, не приділяючи достатньої уваги їх системному співвідношенню. Недостатньо комплексно дослідженими залишаються питання

меж реалізації права на звернення до адміністративного суду, його відмінності від права на судовий захист, а також процесуальні гарантії їх взаємозв'язку в контексті чинного КАС України та практики Верховного Суду.

У зв'язку з цим постає необхідність подальшого наукового осмислення зазначеної проблематики з метою формування цілісної концепції співвідношення права на судовий захист і права на звернення з адміністративним позовом як взаємопов'язаних, але не тотожних правових категорій, що мають самостійне значення для забезпечення ефективного доступу особи до адміністративного правосуддя.

**Метою наукової статті** є вивчення конституційних та процесуальних аспектів реалізації права на судовий захист і право на звернення з адміністративним позовом.

**Виклад основного матеріалу.** Правові засади реалізації права громадян на звернення до суду з адміністративним позовом ґрунтуються на положеннях Конституції України, відповідно до яких гарантується можливість безпосереднього звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина на підставі норм Основного Закону (ч. 3 ст. 8). Судовий захист прав і свобод визнається однією з базових конституційних гарантій, а кожному забезпечується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також їх посадових і службових осіб (ч.ч. 1, 2 ст. 55). При цьому право на судовий захист належить до таких конституційних прав, що не можуть бути обмежені (ст. 64).

Виключна компетенція щодо здійснення правосуддя в Україні належить судам, юрисдикція яких поширюється на будь-який юридичний спір (ч.ч. 1, 3 ст. 124), а для захисту прав, свобод та інтересів осіб у сфері публічно-правових відносин функціонують адміністративні суди (ч. 5 ст. 125). У сукупності зазначені конституційні положення формують нормативну основу гарантії безперешкодного доступу особи до правосуддя, що охоплює не лише право на ініціювання провадження в адміністративній справі, але й право на справедливе та ефективне судове вирішення публічно-правового спору.

Зазначений підхід узгоджується з правовою позицією Конституційного Суду України, викладеною в Рішенні від 24 грудня 2004 р. № 22-рп/2004, відповідно до якої забезпечення прав і свобод людини та громадянина передбачає, зокрема, законодавче закріплення таких механізмів і процедур, які створюють реальні та дієві можливості для їх практичної реалізації [1].

До конституційно та законодавчо інституціоналізованих дієвих юридичних механізмів, спрямованих на забезпечення особі можливості в повному обсязі реалізувати конституційні гарантії права на судовий захист порушених прав, свобод і законних інтересів у сфері публічно-правових відносин, належать система адміністративних судів та КАС України. Зокрема, зі змісту ст. 1 КАС України «Призначення Кодексу адміністративного судочинства України» випливає, що саме КАС України визначає порядок здійснення судочинства в адміністративних судах.

Водночас у вітчизняній правовій доктрині відсутня єдність наукових підходів щодо низки аспектів реалізації права на звернення до суду з адміністративним позовом у межах конкретної адміністративної справи. Така дискусійність зумовлена насамперед неоднаковою інтерпретацією законодавчо закріплених передумов і умов реалізації зазначеного права. При цьому чинний КАС України не містить нормативного визначення понять «передумови» та «умови» реалізації права на звернення до суду з адміністративним позовом за судовим захистом порушеного права. Однак аналіз правозастосовної практики дає підстави стверджувати про фактичне існування відповідних конструкцій та про необхідність їх врахування як у процесі звернення до норм КАС України, так і при ініціюванні відкриття провадження в адміністративній справі.

Отже, виявлення змісту цих категорій у положеннях КАС України стає можливим переважно через дослідження процесуальних механізмів регулювання адміністративних процесуальних правовідносин, які застосовуються судом у разі встановлення процесуальних порушень з боку суб'єкта права на звернення до суду при поданні позовної заяви до суду першої інстанції. До таких механізмів належать, зокрема, залишення

позовної заяви без руху, повернення позовної заяви, а також відмова у відкритті провадження в адміністративній справі, що прямо передбачено у статтях 169, 170 КАС України.

З огляду на викладене, методологічно виправданим є дослідження співвідношення понять «право на судовий захист» і «право на звернення до суду з адміністративним позовом», оскільки їхнє розмежування та взаємообумовленість мають визначальне значення для належного тлумачення змісту процесуальних гарантій доступу до правосуддя в адміністративному судочинстві.

Як зазначалося, право на судовий захист прав, свобод та законних інтересів кожного гарантується (ч. 1 ст. 55 Конституції України), згідно з якою права і свободи людини та громадянина захищаються судом. Офіційне тлумачення (ч. 1 ст. 55 Конституції України) сформульовано в рішенні Конституційного Суду України № 9-зп/1997 від 25 грудня 1997 р. (справа за зверненнями жителів міста Жовті Води), відповідно до якого зазначене положення слід розуміти так, що кожному гарантується захист прав і свобод у судовому порядку. Суд, своєю чергою, не вправі відмовити у здійсненні правосуддя, якщо громадянин України, іноземець або особа без громадянства вважають, що їхні права і свободи порушено чи порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації, або має місце інший утиск прав та свобод. Відмова суду у прийнятті позовних та інших заяв і скарг, оформлених відповідно до вимог чинного законодавства, кваліфікується як порушення права на судовий захист, яке не може бути обмежене (ст. 64 Конституції України) [2].

Аналіз змісту [ч. 1 ст. 55 Конституції України] у системному зв'язку з її офіційним тлумаченням дає підстави для висновку, що обсяг конституційних гарантій права на судовий захист охоплює правову можливість його реалізації кожною особою, чий права, свободи або законні інтереси порушені в межах будь-яких правовідносин, що виникають між їх суб'єктами. Особливого значення це положення набуває у сфері публічно-правових відносин, зокрема у випадках прийняття суб'єктом владних повноважень неправомірного рішення, вчинення ним неправомірних

дій або допущення бездіяльності.

Водночас виникнення у громадянина права на судовий захист зумовлюється необхідністю безпосереднього порушення саме його прав, свобод чи законних інтересів рішеннями, діями або бездіяльністю суб'єкта владних повноважень при здійсненні публічно-владних управлінських функцій. Таким чином, конституційне право на судовий захист має персоніфікований характер і не може ґрунтуватися на абстрактному або опосередкованому порушенні прав інших осіб у сфері публічно-правових відносин.

Нормативною основою права на звернення до суду з адміністративним позовом виступає (ч. 2 ст. 55 Конституції України), відповідно до якої кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також їх посадових і службових осіб. Зазначене конституційне положення отримало офіційне тлумачення, зокрема, у рішеннях Конституційного Суду України від 25 листопада 1997 р. № 6-зп/1997 та від 14 грудня 2011 р. № 19-рп/2011, у яких наголошується, що право на судове оскарження будь-яких рішень, дій чи бездіяльності всіх органів публічної влади та їх посадових осіб гарантовано кожному.

При цьому реалізація зазначеного конституційного права здійснюється у відповідному виді судочинства та в порядку, встановленому процесуальним законом, що зумовлює необхідність його конкретизації та процедурного забезпечення в нормах адміністративного процесуального законодавства [3, 4].

Із наведеного випливає, що конституційне право громадянина на звернення до суду з адміністративним позовом за судовим захистом свого порушеного права кореспондується з обов'язком дотримання встановлених КАС України процесуальних механізмів його реалізації. У цьому контексті аналіз положень КАС України дає підстави стверджувати, що процесуальна можливість здійснення кожним громадянином конституційного права на оскарження в адміністративному судочинстві рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень, яке відповідно до (ст. 12 КАС України) здійснюється виключно в порядку позовного провадження (загального або спро-

щеного), конкретизується у положеннях (ст. 5 КАС України), якою визначено право на звернення до суду та способи судового захисту.

Крім того, системний аналіз норм (ч. 3 ст. 8; ч.ч. 1, 2 ст. 55; ч.ч. 1, 3 ст. 124; ч. 5 ст. 125 Конституції України, а також ч. 1 ст. 2, ч. 1 ст. 5 КАС України) у їх взаємозв'язку дає змогу дійти висновку, що конституційні гарантії права кожного на звернення до адміністративного суду з метою оскарження неправомірних рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень спрямовані на забезпечення ефективного захисту прав, свобод і законних інтересів саме тієї особи, яка вважає, що її суб'єктивні права, свободи або законні інтереси порушені у сфері публічно-правових відносин у зв'язку з прийняттям щодо неї відповідного рішення, вчиненням певних дій чи допущенням бездіяльності, та які потребують судового захисту в адміністративному суді.

Водночас зі змісту ч. 1 ст. 5 КАС України вбачається, що законодавець чітко окреслив процесуальну можливість звернення до суду з адміністративним позовом із законодавчо визначеним предметом, який становить сутність позовних вимог, що можуть бути заявлені позивачем у позовній заяві. Зазначений підхід підтверджується правовою позицією Великої Палати Верховного Суду, викладеною у постанові від 6 червня 2018 р. у справі № 800/489/17, відповідно до якої право на оскарження рішення (індивідуального акта) суб'єкта владних повноважень належить особі, щодо якої такий акт прийнято або яка є безпосереднім носієм прав, свобод чи інтересів, на які він впливає. У зв'язку з цим, якщо позивач не є учасником відповідних правовідносин, що виникли унаслідок прийняття оскарженого акта індивідуальної дії, який має ненормативний характер (зокрема, стосується призначення на посаду конкретних осіб), такий акт не породжує для нього права на судовий захист і, відповідно, не надає права на звернення з відповідним адміністративним позовом [5; 6].

З наведеного випливає, що право громадянина на звернення до суду з адміністративним позовом з метою захисту порушеного права становить елемент змісту та обсягу конституційних гарантій права на судовий захист. Відповідно, реалізація права на звернення

з адміністративним позовом передбачає процесуальну можливість оскарження до суду першої інстанції протиправного рішення, дії чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень для забезпечення судового захисту власних порушених прав, свобод або законних інтересів у сфері публічно-правових відносин.

**Висновки.** Таким чином, право на судовий захист і право на звернення до адміністративного суду з адміністративним позовом перебувають у тісному системному взаємозв'язку, проте не є тотожними правовими категоріями. Право на судовий захист має ширший конституційний зміст і охоплює гарантовану державою можливість особи вимагати відновлення порушених прав, свобод чи законних інтересів у судовому порядку. Натомість право на звернення з адміністративним позовом є процесуальною формою реалізації цього конституційного права у сфері публічно-правових відносин.

Реалізація права на звернення до адміністративного суду обумовлюється дотриманням установлених КАС України процесуальних вимог, що забезпечують баланс між доступом до правосуддя та принципом процесуальної впорядкованості. При цьому надмірний формалізм у застосуванні таких вимог може призводити до непропорційного обмеження права на судовий захист, що є неприпустимим з позицій Конституції України та практики Європейського суду з прав людини.

Отже, ефективний захист прав у сфері публічно-правових відносин можливий лише за умови належного поєднання конституційних гарантій права на судовий захист із процесуальними механізмами реалізації права на звернення з адміністративним позовом, що потребує подальшого наукового осмислення та вдосконалення правозастосовної практики.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Рішення Конституційного Суду України від 24 грудня 2004 р. № 22-рп/2004 у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про особливості застосування Закону України «Про вибори Президента України» при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року» (справа про особливості застосування Закону України «Про вибори Президента України»). *Офіційний вісник України*. 2004. № 52 (частина 1). Ст. 3455
2. Рішення Конституційного Суду України від 25 грудня 1997 р. № 9-зп/97 у справі за конституційним зверненням громадян Проценко Раїси Миколаївни, Ярошенко Поліни Петрівни та інших громадян щодо офіційного тлумачення статей 55, 64, 124 Конституції України (справа за зверненнями жителів міста Жовті Води). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-97>
3. Рішення Конституційного Суду України від 25 листопада 1997 р. № 6-зп/1997 у справі за конституційним зверненням громадянки Дзюби Галини Павлівни щодо офіційного тлумачення частини другої статті 55 Конституції України та статті 248-2 Цивільного процесуального кодексу України (справа громадянки Дзюби Г.П. щодо права на оскарження в суді неправомірних дій посадової особи) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-97>
4. Легеца Ю. О. Система дисциплінарних стягнень як гарантія забезпечення службово-трудової дисципліни. *Право України*. 2023. № 12. С. 29–39
5. Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 2011 р. № 19-рп/2011 у справі за конституційним зверненням громадянина ОСОБА\_8 щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 55 Конституції України, частини другої статті 2, пункту 2 частини третьої статті 17 Кодексу адміністративного судочинства України, частини третьої статті 110, частини другої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України та конституційним поданням Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ щодо офіційного тлумачення положень статей 97, 110, 234, 236 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 3, 4, 17 Кодексу адміністративного судочинства України в аспекті статті 55 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-11>
6. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 6 червня 2018 р. у справі № 800/489/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74777516>

Дата першого надходження статті до видання: 19.12.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.01.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 17.04.2026